

Ribes cikoriefabrikker

Af Søren Mulvad

Der har tidligere været to fabrikker i Ribe, som fremstillede kaffeerstatning af cikorie-rødder. De beskæftigede adskillige ripensere og bidrog til omsætningen i staden. Der er så at sige ingen mindelser om disse virksomheder længere. I det følgende skal gøres et forsøg på at fastholde, hvad man i dag kan stykke sammen om fabrikkerne.

Lidt om kaffe

Det siges, at kaffens stimulerende virkning

først blev opdaget og bragt i menneskets tjeneste, da munke i det sydlige Ætiopien i 800-tallet blev opmærksomme på, at geder, der havde spist af kaffebuskens frugter, blev mere livlige. Munkene lavede derpå udtræk af disse frugter, kaffebønner, og drak det for at holde sig vågne under de lange nattegudstjenester, der er pålagt klostrenes beboere. Herfra skal brugen af kaffe have udviklet sig. Dette er naturligvis en legende, men den vidner om, hvor gammel nydelsen

*Cikoriefabrikken på Mellemdammen. Akvarel 1878. Julius Th. Tuxen.
Sydvestjyske Museer.*

af kaffe er. I 1400-tallet kom kaffen fra Æthiopien til Yemen, i 1600-tallet til Rom. I 1671 blev de første frø bragt til Java, og allerede 1660-erne var kaffe en almindelig drik ved selskabelige sammenkomster i Danmark. Naturligvis fik regeringen øje på denne luksusvare, og den blev pålagt told. Første gang i 1778.¹ Vi ved ikke med nøjagtighed, hvornår kaffen nåede til Ribe, rimeligvis har skipperne og rejsende smagt drikken i Amsterdam og Hamborg, hvorfra den blev bragt til Vestjylland. År 1784 importerede en Ribekøbmand 1198 pund kaffebønner til salg i sin krambod. Det store kvantum tyder på, at kaffenydelse allerede da var udbredt i byen.² Siden har kaffen vundet voldsom udbredelse som nydelsesmiddel.³

Lidt om kaffeerstatning

Da kaffen er en oversøisk importvare, er den naturligvis et luksusprodukt og bliver beskattet som sådan. For at holde prisen nede og drøje på varen, fandt man på forskellige erstatningsprodukter og tilsætningsstoffer. Den bedste erstatning er den tørrede og formalede rod af cikorieplanten. Denne har en let kaffelignende smag og dertil en farveafgivelse, der matcher kaffen godt.

Cikorieplanten kendtes allerede tidligt i middelalderen, hvor munkene havde indført den. Et afkog af bladene anvendtes som middel mod hudsygdomme, og bladknopperne fra rødderne spises rå under navn af julesalat. Endiviesalat er en sideform af cikorieplanten.⁴

Cikorieplantens rod indeholder ca. 20% stivelse og sukkerstof, når den høstes efter første år. Den ældre rod bliver træagtig og uegnet til udtræk af kaffeerstatning. Rød-

derne blev i de første år, hvor man producerede kaffesurrogater, sandsynligvis importeret fra Holland, og man er tidligt begyndt at dyrke dem her til lands. Planten gror godt hos os, omtrent uafhængigt af vejret.

Under og efter Den første Verdenskrig, hvor oversøisk import var umulig, blev der dyrket hen mod 1000 ha med cikorie i Danmark, og da der gennemsnitligt kunne høstes 220 hkg pr. ha, var det en givtig sag. Hvert hkg blev i 1916 afregnet med 2,50 – 3,00 kr. 1910-1914 var der kun dyrket en tiendedel, 22.000 tons årligt, svarende til 4.500 tons færdig cikoriepulver.⁵ Dyrkningen fandt hovedsagelig sted, hvor der var kort til behandlingssted, altså var der spredt en række cikoriefabrikker ud over landet. Man beregnede, at transporten af friske rødder fordyrede det færdige produkt betydeligt, idet 80 % af rødderne svandt bort ved behandlingen.⁶

Når cikorien høstes, kan de grønne dele bruges som kreaturfoder, og kun rødderne skal fragtes til fabrikkerne. Enkelte fabrikker havde tørrerier i oplandet, hvor rødderne blev bragt hen og befriet for vandindholdet, inden de blev fragtet til den egentlige fabrik, hvor de blev formalede og pakkede.

Trods prisbilligheden i sammenligning med kaffe søger man at drøje mængden af cikoriepulver ved tilsætning af yderligere fyldstoffer som sukkerroe, ærtemel, garvebark og byg. Den kaffetilsætning man i dag, med nogen vanskelighed, kan købe sig, består af 60% ristet rug og 40% cikorie.⁷

Efter formaling blev pulveret pakket, oftest i papirtutter, sjældnere i træ- eller kartonæsker, og henstillet på lager i kælder-

*Tut-papir fra cikoriefabrikken "Sønderjylland".
Privateje.*

rum for at trække lidt fugt for at øge vægten inden detailsalget.

Ved tilsætning af erstatningspulveret til den ægte kaffe, intensiveres farven, og smagen bliver forstærket af de bitterstoffer og karamelstoffer, som cikorierødderne indeholder.

Anvendelse af cikorie i Danmark

Det ser ud til, at den tidligste anvendelse af cikorie som kaffesurrogat fandt sted i 1807, da der blev tilladt indførsel af denne vare fra Altona, hvor der fandtes en fabrik. Tilladelsen fulgtes snart op af flere tilladelser, hvor importen hovedsagelig forekom fra fabrikker i Hertugdømmerne.⁸ Importtilladelsen fulgtes op af en toldsats på én skilling pr. pund forarbejdet *cikoriekaffe*.

Det tidligste årstal for grundlæggelse af en cikoriefabrik i Danmark ser ud til at være 1834, hvor fabrikant Rich satte den senere så bekendte fabrikation i gang af *Richs*, som blev omtrent ensbetydende med produktet kaffeerstatning. Denne fabrik fortsatte indtil 1897,⁹ men ikke alle årene som selvstændig virksomhed. Den bekendte finansmand og stormogul i dansk finansverden, C.F. Tietgen havde tidligt set en mulig gevinst i produktet kaffeerstatning, og opkøbte oprindelig seks fabrikker, som blev sammenlagt i 1872 under navnet De Danske Cikoriefabrikker A/S. Disse standsede først 1980. De seneste år produceredes hovedsagelig til det grønlandske marked, og da med produktnavnet *Richs*.¹⁰

Tietgens initiativ medførte nærmest en monopoltilstand og dermed en kraftig prisstigning på varen, hvilken blev trodset af de to fabrikker i Ribe, som øgede konkurrencen med DDCs cikorieimperium.¹¹ Oplysningen om Ribefabrikernes stiftelsesår står dog ikke til troende, jfr. nedenfor.

Trods et godt salg på landsplan blev produktionen af kaffetilsætning allerede i 1907 omtalt som et nedgangsfag.¹² Der var da 22 fabrikker i landet med i alt 342 ansatte,¹³ heraf var de 231 ansat hos De Danske Cikoriefabrikker A/S.¹⁴ Der kunne bruges børn under 14 år på fabrikkerne, da det ikke nødvendigvis var tunge arbejdsopgaver, og det blev opgjort, at der i 1897 arbejdede 58 børn og i 1906 29 børn på fabrikkerne.¹⁵ Disse var placerede med tre i København, og resten i provinsen.

I Ribe Amt fandtes tre fabrikker, som enten tørrede eller behandlede cikorierødder til formaling.¹⁶

Cikoriefabrikken i Slotsgade. Foto ca. 1895. Fra venstre: Ukendt. Kbm. Martin Christensen, Saltgade. Ukendt. Fru Beck, "Tutter", sidder i forgrunden. Ukendt dame. Fru Schmidt. Herren under skiltet er Aksel Gerken. Stående bag vinduet: Fyrbøder Jensen. To ukendte damer. Fabriksejer Petersens søn Peter, kaldt "Peter Tut". Sydvestjyske Museer.

Så vidt det kan udledes af det statistiske materiale, bestod disse i de to fabrikker i Ribe samt et tørreri ved Brørup.

Cikorie i Ribe

Når man taler med ældre ripensere, kan nogen udpege adskillige adresser, hvor det påstås, at der tidligere blev fremstillet kaffetilsætning af cikorie. Det kan være sandt alt sammen, for hjemmeproduktion af snart sagt enhver vare til husholdningen var tidligere almindelig. For eksempel blev de tørre kaffebønner ofte ristet hjemme i køkkenerne, så hvorfor ikke også cikorie? En bager eller smed kunne sikkert nemt udnytte en restvarme i bageovn eller esse til at tørre rødderne, som siden kunne ristes og formales i køkkenerne. Et eksempel fra branchen selv¹⁷ nævner, at *Rich for 100 År siden ristede Råvarerne på en stor stegepande ...*, således kan

husmødrene sagtens have foretaget forarbejdningen i hjemmene på samme facon.

Samtidige opslagsværker havde svært ved at skelne imellem de to ripensiske fabrikker, som længe bar næsten ens navne. Kraks vejviser 1917 meddeler således kun én fabrik i Ribe, *Cikoriefabrikken Sønderjylland A/S ved S. Petersen* med lager i Admiralgade i København. Samme vejviser for året 1914 nævner kun *Ribe Cikoriefabrik B. Thune, Filial A/S*, d.v.s. filial af De danske Cikoriefabrikker.¹⁸

Cikoriefabrikken i Slotsgade

Begyndelsen til cikoriefabrikken i Slotsgade blev gjort, da landmåler og cikoriefabrikant Thune fra Gauslund købte en ejendom i Slotsgade den 26/5 1871. Det ser ud, som om der havde været maltgøreri i bygningen. Dette er ikke uden interesse, da maltgøring ofte fandtes i forbindelse med cikorieforar-

Ansatte på cikoriefabrikken i Slotsgade ca. 1900. Kvinderne er ved at "tutte", d.v.s. pakke kaffetilsætningen. Sydvestjyske Museer.

bejdning. Man har sandsynligvis kunnet udnytte varmen fra maltingen til tørring af cikorierødderne.

Fabrikken angives at være grundlagt 1875.¹⁹ Allerede 1879 blev det opgivet, at der blev produceret en ton kaffetilsætning dagligt, hvilket vil sige en daglig tilførsel af 1,8 ton tørrede eller fem tons friske rødder.²⁰ Fabrikken beskæftigede da 25-30 personer.

Det gik lidt op og ned for Thune, han måtte tilbagelevere en del af sin grund til den oprindelige ejer, Knudsen på Trøjborg, da han ikke kunne betale sine afdrag, men senere tilkøbte han alligevel mere grundareal til den tilbageværende ejendom, hvorpå han allerede havde opført bolig og fabrik.

Landmåler Thune drev virksomheden indtil 1897, hvor den blev overtaget af Ribe Diskontobank, da Thune ikke kunne betale

afdragene på et lån på 53.000 kr. Bankens direktør havde personligt kautioneret for de 18.000 kr. af beløbet. Fabrikken blev derpå drevet i Diskontobankens regi under ledelse af ingeniør H. Petersen et års tid, indtil han overtog virksomheden på egen risiko. Ingeniøren havde i hvert fald været ansat siden 1894, hvor han fik prokura.²¹

Da Ribe Diskontobank overtog ejendommen, var der foruden fabriksbygningen og den tilknyttede bolig endnu en træbygning, en brovægt, vaskemaskine til rødder, dampmaskine, skæremaskine, beboelseslejlighed, betydelig blomster-, frugt- og køkkenhave. Hele anlægget var brandforsikret for 51.070 kr. – Skyldneren ejede desuden andel i cikoriefabrikken *Jylland* i Kolding, hvilken andel ikke blev nærmere beskrevet. Denne andel blev bortauktioneret i forbindelse med falletten. – Rekvisitus erklærede sig ude af

Fabriksskorstenen i Slotsgade umiddelbart før nedrivningen. Foto: Jens Bruun-Petersen, Grønnegade.

stand til at betale beløbet eller nogen dele deraf.

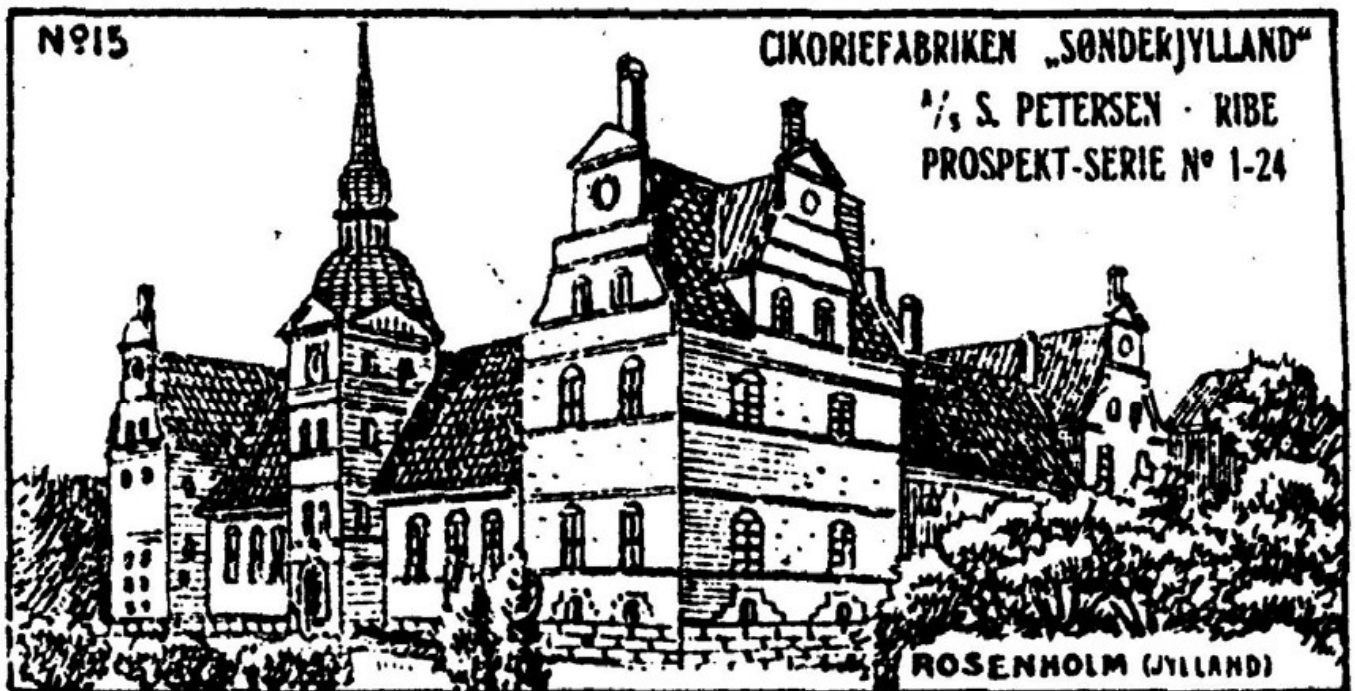
Fabrikant J.H. Petersen og bankdirektørens enke, Louise Mickelsen, var ved købet blevet 42.000 kr. skyldige til Ribe Diskontobank at afdrage med 5.000 kr. årligt til 5 % med sikkerhed i Ribe Cikoriefabrik i Slotsgade (Matrikel nr. Korsbrødregade 282). Det vil sige, at Thune i løbet af 27 år kun havde nedbragt gælden til banken med 11.000 kr.

Samlemærke fra cikoriefabrikken Søndersjælland. Privateje.

I årene derpå var produktionskapaciteten 1,2 ton dagligt med en medarbejderstab på 20 personer.²²

Også denne ledelseskonstruktion gik rabundus.²³ Ved fallitten blev der påhæftet en deklaration på ejendommen, at der ikke måtte produceres cikorie eller anden kaffesurrogat her mere. Derpå lå fabrikken stille et par år, indtil en broder til den tidligere indehaver af Firmaet Ribe Cikoriefabrik, grosserer Søren Petersen, København, sam-

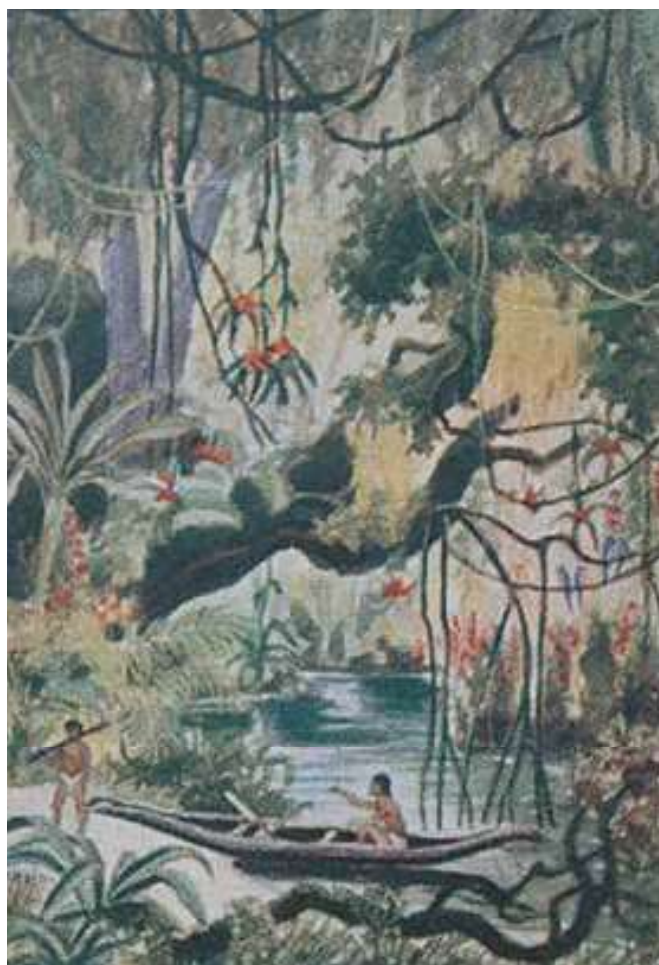
Samlebillede fra Herregårdsserien, cikoriefabrikken i Sønderjylland. Privateje.

men med sagfører Vald. Lassen, s.st. samt avlsbruger Thomas Jochumsen, Fredericia i 1903 oprettede *A/S Cikoriefabrikken Sønderjylland. S. Petersen* med en aktiekapital på 75.000 kr. De overtog ejendommen uden pligt til at respektere den nævnte deklaration.

Der indtrådte igen en stilstandsperiode indtil 1906, hvor der var tinglyst en deklaration på ejendommen, ifølge hvilken *der ingensinde må drives fabrikation af Cikorie eller andre Kaffesurrogater, med mindre dertil erholdes skriftligt Samtykke af Aktieselskabet De Danske Cikoriefabrikker.*²⁴ Det har ikke været muligt at udlede, hvorledes afhængigheden af dette Tietgen-oprettede selskab er opstået. Fabrikken blev 1930 solgt til direktør August Backhaus, som ændrede navnet til *A/S Sønderjylland, S. Pedersen, Ribe Kaffesurrogat- og Cikoriefabrik*. I 1941 blev navnet ændret til

A/S Sønderjylland. S. Petersen Kaffesurrogat og Cikoriefabrik, hvad det hed til den næste navneforandring, hvor surrogatfabrikationen var ophørt, og firmaet derefter hed *Ejendomsselskabet Sønderjylland*.²⁵ I en samtidig oversigt hedder det, at *Ribe Cikoriefabrik opkøber Cikorierødder, Sukkerroer og andre Råprodukter, der er nødvendige til den Produktion, der drives. Hovedspecialet er Cikorie samt en Kaffetilsætning, som sendes på Markedet under Navn af Sønderjyllands Kaffetilsætning, populært kaldet S.K. Fabrikken har hovedsagelig sine Kunder i Jylland, og det kan noteres, at Omsætningen i de senere Aar har været i stærk Fremgang.* Der kan findes forskellig angivelse af, hvor længe cikorieproduktionen fortsatte. 1936²⁶ og 1941 er nævnt, hvorefter virksomheden omdannedes til bakelitfabrik.

Fabriksarbejderne, som både var kvinder

Samlebillede fra serien "Jorden rundt", cikoriefabrikken i Sønderjylland. Privateje.

og mænd, boede i et vist omfang i de nærmeste gader, Vestergade, Slotsgade og Korsbrødregade, hvad en gennemgang af folketællingerne for disse år viser. Det hedder sig, at to karakteristiske gavlbygninger, populært kaldt *Stærekasserne* i Sankt Laurentiigade, Ribe oprindeligt blev opført som boliger for ansatte ved cikoriefabrikken.

Samlebilleder

Det blev ret tidligt brugt at lægge samlebil-

leder i pakkerne med kaffeerstatning fra de forskellige fabrikker, således at børnene kunne opbygge samlinger af forskellige serier reklamebilleder. De tidligste var reklamemærker, senere efterfulgt af længere serier. Der blev ikke sparet på gode og gedigne tekster til disse serier. For eksempel fik Richs-fabrikkerne statsminister Thorv. Stauning til at skrive forordet til serien Vort flittige Folk, og rigsantikvaren P.V. Glob skrev forordet til Billeder af vort lands historie.²⁷

Fra fabrikken i Slotsgade kendes dels et par samlebilleder og dels to billedserier. De første viser tegninger af fabrikken og motiver fra byen, og de andre er dels en serie på 50 s/h tegninger af danske slotte og herregårde, som måske har været knyttet til et samlealbum. Den sidste serie bestod af kolorerede billeder fra hele verden. De kunne indklæbes i et atlaslignende album med plads til 70 billeder. I ingen tilfælde har det været muligt at identificere kunstner eller udgivelsesår.

Oversigt over ejere af cikoriefabrikken i Slotsgade:

Thune	1871-1897
Ribe Diskontobank	1897-1900
Ingen produktion	1900-1902
Aktieselskab	1903-1930
Backhaus	1930-1941

Cikoriefabrikken på Mellemdammen

Familien Kolvig, som havde drevet handel dels fra Ribe og dels fra Fanø, erhvervede købmand Flöches ejendom, nu Kolvigs Gård, i 1845, nybyggede gården og ejede den til familiens fallit i 1867.²⁸ Fra maj 1863 havde Kolvig forretningen i fællesskab med

sin svoger, Peter Noack, hvad formodentlig kun gjaldt selve forretningsudsælget.²⁹ Cikoriefabrikken blev anlagt på adressen i 1850.³⁰

I Industritællingen 1855 oplyste Frederik Kolvig, at hans fabrik havde ansat i alt otte personer, et fruentimmer, fem mænd og to drenge. Der produceredes 50 tons kaffeestatning årligt til en værdi af 5.516 Rigsdaler; men fabrikkens kapacitet blev kun mangelfuldt udnyttet på grund af manglende afsætning. Man anvendte en hestemølle med to heste til at trække maskineriet, og man kunne nok producere op til 150.000 pund årligt; men i 1854 havde man kun solgt 88.400 pund. Kolvig angav ikke, hvorfra han fik råmaterialet; men der eksporteredes ikke noget af varen ud af landet. Fabrikken havde haft 16 ansatte i 1850. I samme femårs periode faldt produktionen fra 100 tons til de nævnte 50 tons årligt. Kolvig havde skibsanpart og har formodentlig selv importeret råmateriale til kaffeestatningen fra Holland.³¹ Efter fallitten, forårsaget af et skibsforslis, hvor en ladning uassureret kaffe gik tabt, blev fabrikken overtaget af A. Nissen og Erik Raben, som drev virksomheden i fællesskab til 1877, hvor Raben trådte ud af kompagniskabet for en modydelse på 50.000 kr.³²

I Løgumkloster var Raben medlem af et lille dynasti af cikoriefabrikanter, som endvidere drev en cikoriefabrik, Ribevej 82 i Egebæk, Hviding Sogn.³³ Der vides grumme lidt om denne fabrik i Egebæk.³⁴ Tilsyneladende blev produktionen efter 1908 omlagt til tømmerhandel og savskæreri, så man kan formode, at samarbejdet med Kolvig bevirkede, at fabrikationen i Egebæk

Rabens Fabrik, Ribevej 82, Egebæk. Udsnit af postkort. Tilhører Karl Andresen, Ribe.

hurtigt blev flyttet til Mellemdammen i Ribe.³⁵ Fabrikken i Egebæk havde 25 ansatte både 1904 og 1905, men i de to følgende år kun fem, hvorefter den synes omdannet, først til fremstilling af patentovne, dernæst til møbel- og trævarefabrik. Man må i den sammenhæng erindre, at adressen ligger syd for den daværende landegrænse og altså i kejserriget Tyskland.

Nissen, som nu sad i bestyrelsen, men ikke længere aktivt deltog i driften, må have været en meget reel og kulant person, for han hædrede en mangeårig bestyrer, Hans Hansen Blom i 1890 med en form for legat, hvorefter alle fremtidige ejere af ejendommen årligt i Bloms levetid skulle udbetale ham 400 kr.³⁶ Det hedder i oprettelsen af legatet, at Nissen ønsker at give beløbet som en *Erkendtlighed for hans tro og samvittighedsfulde Virksomhed i min Tjeneste, og da jeg må formode, at han ikke vil være i Stand til ved egne Midler at skaffe sig en betrygget Alderdom, har jeg besluttet at tilsikre ham et årligt Beløb for hans Livstid såfremt han af ham utilregnelige Grunde må fratrede sin mangeårige Bestyrerplads.* Nis-

Cikorieblomst. Foto: Søren Mulvad.

sen trak sig derpå helt ud af forretningen, men havde fortsat aktier i den. Nissen solgte bygningerne på Mellemdammen samt Tørreriet i Tuesbøl By, Brørup Sg. med Bygninger, alt Inventar, Heste, Vogne og Seletøj samt sin Andel i Tørreriet Jylland i Kolding.

Det hedder i en lidt senere omtale, at *Fabrikken er den eneste Virksomhed, der fremstiller den rigtige, gammelkendte Kvalitet Ribe-Cikorie. Virksomheden er gammeldags, ligeledes Tilvirkningsmåden, ved hvilken alene den bedste Kvalitet af Cikorie kan fremstilles.*³⁷

Raben videreførte på egen hånd fabrik-

ken, indtil han i 1902 solgte den til A/S De Danske Cikoriefabrikker for 275.000 kr. I Skøde- og Pantebogen står: *For at opnå en fornuftig Ordning af Cikoriefabrikationen her i Landet og bringe den ødelæggende indbyrdes Konkurrence til Ophør, har A/S De Danske Cikoriefabrikker taget Initiativ til en Sammenslutning af samtlige Cikoriefabrikker, og til dette Øjemed opfyldelse sluttet Overenskomst med fabrikant A.C. Nissen som eneste Andelshaver af Cikoriefabrikken Sønderjylland i Ribe.*³⁸

De Danske Cikoriefabrikker udlejede en del af ejendommen i 1912 til købmand H.M.

Pedersen, som havde bolig og butik i bygningen.³⁹ Fra 1923 var isenkræmmer Arnold Nyborg lejer.

I februar 1919 udbrød en voldsom brand i bygningen. Anlægget brændte totalt ned.

*Da Brandvæsnet kom til Stede, var Gaden næsten ufremkommelig på Grund af den kvælende Røg og Gnisterne drev, båret af Vinden, helt om til Torvet, ud over Katedralskolens Gård og helt ud til Damvejen.*⁴⁰ Kun forhuset med butikker og lejligheder blev reddede, takket være en modstandsdygtig brandgavl. Fabriksbestyrer Christensen, som beboede en lejlighed i sidehuset, mistede alle sine ejendele, og et parti færdig cikorie, klar til forsendelse, blev ødelagt af vand fra slukningen. Det lykkedes kun at redde pengeskassen og enkelte bøger fra kontoret. Foruden ejernes materielle tab, mistede 15 mennesker deres arbejde. Man opgav at genetablere fabrikken, og De Danske Cikoriefabrikker solgte bygningen, som indrettedes til beboelse,^{41,42} men det nedbrændte kedelhus, som lå mod vest, blev ikke genopført. Man havde da åbnet mulighed for en smuk udsigt over åen fra beboelserne. Ved salget blev tinglyst en deklARATION, som forbød, at der fremtidig blev fabrikeret kaffesurrogater på ejendommen.⁴³

Oversigt over ejere af cikoriefabrikken på Mellemdammen:

Kolvig	1845-1877
Raben og Nissen	1877-1882
Nissen	1882-1902
De danske Cikoriefabrikker	1902-1919

Fabrikernes betydning i byen

Foruden de stillinger, der var ved de to

fabrikker, har der været en betydelig aktivitet med tilkørsel af råvarer og distribution af de færdige produkter. Der findes ikke nogen særlige erindringer om virksomhederne mere. I en båndoptagelse, der findes i privat regi, fortæller en ældre ripenser, at børnene tidligere kunne finde tabte cikorierødder på gaden, som de gnavede i og fik kaffelignende smag på tungen. Ellers har ingen af de mange erindringskrivere hæftet sig ved de to fabrikker. Kun en af de journalister, der en gang boede i byen nævner sin tid i Ribe i et lille erindringshæfte:

*Aaerne gik under Broer og Træer,
Spejled i Orions Brillianter og Sværd.
Mildt strøg en Brise. Aftenens Luft
Krydredes sødt af Cikorieduft.*

...

*Aldrig den By med den slimede Aa,
Sure Cikorie, Taagerne graa.
Stiftamt og Biskop i hvad der saa sker
Aldrig i Verden jeg kommer der mer.*⁴⁴

Noter

1. Fogtmann, 25/5 1778.
2. Mulvad, s. 50.
3. Encyklopædi, art. Kaffe.
4. Encyklopædi, art. Cikorie.
5. Salmonsens, art. Cikorie.
6. Salmonsens, art. Cikorie.
7. Richs Kaffetilsætning, Trønninge Brugsforening i Andelslandsbyen Nyvang, Holbæk.
8. Fogtmann, 1807 ff.
9. Wikipedia, artikel Kaffeerstatning.
10. Stormogulen, s. 372f.
11. S.st., s. 373.
12. Industritælling, s. 39.
13. Industritælling, s. 38.
14. Industritælling, s. 104.
15. Industritælling, s. 120.

16. Industritælling, s. 118.
17. Vort flittige Folk, billede 79.
18. Krak Provinsregister, hhv. 1914, s. 309 og ditto 1917.
19. Adressebogen nævner 2/8 1875 som fabrikkens start-dato.
20. Trap, 1879. Bd. 6, s. 431.
21. Handelsregistret 1894, s. 24.
22. Trap 1906, Bd. 5, s. 673.
23. Handelsregistret. 2/10 1900.
24. Skøde- og Panteprotokol, 6/7 1902.
25. Realregistret 26/1 1945.
26. Ribes øjeblikke, s. 103.
27. Kudal, s. 42ff.
28. Ribe Stifts Tidende 27/1 1867.
29. Ribe Stifts Tidende 2. maj 1863.
30. Ribe Bys Historie, bd. 3, s. 275.
31. Ribe og Omegn, s. 102.
32. Skøde- og Pantebog. 26. juni 1882.
33. Internettets oplysninger om dette er ikke troværdige.
34. Martin Jensen, Hviding, hvis far senere ejede fabrikken, fortæller, at der også har været forarbejdet mælke- og flødepulver på stedet.
35. Ad Industriens Vej, s. 411ff.
36. Skøde- og Pantebog , 25/3 1890.
37. Danske Byer, s. 102f.
38. Skøde- og Pantebog, 18/2 1902.
39. Fra 1923 ejedes bygningskomplekset af isenkræmmer Arnold Nyborg.
40. Ribe Stifts Tidende 18/2 1919.
41. Udateret avisudklip.
42. Skøde- og Pantebog, 20/5 1919.
43. Realregistret 20/5 1919.
44. Thuborg, s. 33.

Litteratur

Adressebog for Danmark, Norge og Sverige 1893-94. Kbh. 1895.

Algreen-Ussing, T.: Hovedregister til den Fogtmanske Rescriptsamling 1660-1830. Kbh. 1837.

Christensen, Søren Bitsch (red): Ribe Bys Historie 3, 1850-2000. Esbjerg 2010.

Danmarks Haandværk og Industri ifølge Tællingen 1906. Kbh. 1908.

Dansk Handel og Industri. Odense 1934.

Den Store danske Encyklopædi, 1994ff.

Eskildsen, Karsten: Ribes øjeblikke. 2010.

Fogtmann, Laurids: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, 1 – XVII. Kbh. 1806-3.

Jensen, Andr. K.: Danske Byer og deres Mænd, bd. XXXI, Aarhus 1919.

Kudahl, Helge J.: Richs-Billeder og andre danske reklame-billeder. 2000.

Lange, Ole: Stormogulen. Kbh. 2006.

Mulvad, Søren: Den rige madam Rahr i Ribe. By, marsk og gest 15, Ribe 2003.

Nielsen, Leif Hansen: Ad Industriens Vej. Aabenraa 2007.

Reincke og Rosenstand: Ribe By og Omegn. Aarhus 1919.

Rich´s Album: Vort flittige Folk, u.å.

Salmonsens konversationsleksikon. 1915ff.

Thuborg, Anders: Minder, Lemvig 1945.

Trap: Danmark, 2. udgave 1879.

Trap: Danmark, 3. udgave 1906.

Utrykt materiale

Rigsarkivet: Realregister for Ribe Købstad. 1845-1954 på Rigsarkivets hjemmeside.

Ribe Købstad, Skøde- og Pantebog på Rigsarkivets hjemmeside.

I øvrigt takkes Arne Johansen, Svend Aage Lauridsen og Andreas Bruun, alle i Ribe for interesse og bidrag til artiklen.

Søren Mulvad, født 1948. Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Har udgivet en række artikler i "Fra Ribe Amt" samt publikationer, hovedsagelig af lokalhistorisk indhold. Desuden teaterstykker og bidrag til "Koldingbogen", "Lokalhistorie for Syd-østjylland" m.fl.st.